

סימן סד

בדין ספק מוקפת חומה

א. שיטת הגאונים דבעיירות המסופקות אזלינן בתר רוב עיירות שאינן מוקפות חומה, וחייבות מעיקר הדין בקריאת המגילה ב"י בלבד. נושא ונותן בדבריהם, הא הווי קבוע ובקבוע לא אזלינן בתר הרוב.

ב. נושא ונותן אי שייך לדון בעיירות המסופקות מצד חזקה דמעיקרא ואין ספק מוציא מידי ודאי.

ג. במחלוקת המפרשים אי פורים חשיב דברי קבלה ואי נידון כד"ס או כד"ת לעניין ספק, וביאור בהא דאיתא דדברי קבלה כד"ת דאינו עניין לספקות אלא רק לומר דלא בעי חיזוק כד"ס, ומה דמצינו גבי טבריה דהחמירו בה דנוהג יומיים הוא משום דהווי ספק הבא מחמת חסרון ידיעה.

ד. הערות בדברי הר"ן דמספק חייבוהו ב"י. וביאור החילוק דבמגילה חייבוהו בחד יומא כדי שלא תיעקר התקנה, ואילו בהסבה בליל פסח חייבוהו מספק גם בכוסות ראשונות וגם בשניות.

ה. ביאור הסברה דבמסופקות דאף שיצא ב"י איכא מידת חסידות לצאת בט"ו.

א. גרסינן בגמ' (מגילה ה, ב), חזקיה קרי בטבריה בארביסר ובחמיסר, מספקא ליה אי מוקפת חומה וכו' היא אי לא וכו' טבריה היינו טעמא דמספקא ליה משום דחד גיסא שורא דימא וכו'. וכתב הר"ן (ב, א מדפי הר"ף): ולעניין עיירות המסופקות אם הן מוקפין חומה מימות יהושע בן נון או לא, הורו הגאונים ז"ל שהולכין בהן אחר רוב עיירות שרובן אינן מוקפות חומה וכו' וקורין בהן ב"י. ועוד¹ שאפי' תאמר שהוא ספק שקול, ה"ל ספק של דבריהם ולקולא ונמצא פטורות בשניהם ומבטל ממנו בודאי מקרא מגילה, לפיכך קורא בראשון ופטור בשני. ודאמר' בגמ' וכו' שהיו קורין בהן ב"י וט"ו, במדת חסידות היו נוהגין כן וכו', והיו קורין בלא ברכה דספק דדבריהם לא בעי ברוכי

1. מה שכתב הר"ן טעם נוסף, יתכן שזהו מפני שהטעם הראשון לא מועיל אלא לגבי עיירות שהספק בהן הוא על המציאות, האם היו מוקפות חומה בימות יהושע או לאו, דבזה י"ל דאזלי בתר רוב עיירות שרובן אינן מוקפות חומה מימות יהושע וקרינן בהן ב"י. אבל בגמ' במגילה (ה, ב) הרי אמרו שגם טבריה הווי עיר המסופקת, ושם הספק לא היה על המציאות, דודאי היתה מוקפת חומה בימות יהושע כמבואר בגמ', ורק הספק היה מחמת דמחד גיסא שורא דימא הות, ומספקא לן אי כה"ג חשיב לענין קריאת המגילה כפרזים או כמוקפין, וא"כ בזה לא שייך לומר שנלך בתר רוב עיירות שאינן מוקפות חומה, דרוב זה אינו נוגע לכאן כמובן. ועל כן כתב הר"ן טעם נוסף לדין הגאונים שבעיירות המסופקות קורין ב"י בלבד, והוא מפני דהוי ספקא דרבנן ולקולא, וכדי שלא תתבטל הקריאה לגמרי קרינן ב"י, וטעם זה שייך גם לגבי טבריא. ועיי' עוד להלן בהערה 4.

וכו', אלא שראוי לברך ב"ד מפני שהולכין אחר רוב העולם. והרמב"ם ז"ל כתב בפ"א מהל' מגילה, עיר שהיא ספק קורין בה בשני הימים ובלילה², אבל אין מברכין על קריאתה אלא ב"ד הואיל והוא זמן קריאת³ לרוב העולם. עכ"ל הר"ן³.

והנה כמה הלכתא רברבתא איכא בדברי הר"ן הללו, ובס"ד יתבאר כאן מקצת ממה שפלפלו בהן.

על טענת הגאונים שיש לילך בתר רוב עיירות, יש להשיב הא העיירות קבועות וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי⁴. אלא דיש סוברים דלא מיקרי קבוע אלא כשהאיסור ניכר במקומו כן דעת התוס' בגיטין (סד, א ד"ה אסור) ובחולין (צה, א ד"ה ספקו אסור). וכן דעת הר"ש מקינון (ספר כריתות ס' רי'), ולפי זה לא קשה מידי.

עוד י"ל ע"פ מה שהביא השער המלך (פ"א מהל' מגילה ה"א) בשם הלשון לימודים לרבי ברזילי יעבץ, רבו של בעל שער המלך (או"ח סוף סי' רמ"ג), דבהלך למקום הקבוע ולא לקח משם, לא אמרינן כל קבוע כמחצה על מחצה דמי, וגם לפ"ז לק"מ. [אלא דהשער המלך הביא דהכריתות והפר"ח לא כתבו כן. ולכאורה ממקומו הוא מוכרע כהכריתות, מזורק אבן לגו (כתובות טו, א), שזורק האבן למקום הקבוע ואינו לוקח משם, ואעפ"כ אמרו בזה כל קבוע וכו'. ונ' דהלשון לימודים מפרש דההרוג חשיב כפירש לפנינו, דחשיב כאילו לקחו משם בידו (ע"י רמ"א יו"ד סי' ק"י ס"ג). אך תלוי אם הנדון על הזריקה או על ההריגה].

ואולי י"ל עוד, דאין כוונת הגאונים לילך בתר רוב "מקומות" אלא בתר רוב "אנשים", דמגילה חובת גברא, וא"כ לא שייך כאן קבוע וחזקה, דלא על המקום אנו דנים אלא על אנשי המקום. וכן בקפץ א' מן המנויין לתוכו, וכן בקונה שני אילנות הדין הוא על הקונה ולא על מקום העצים, וצ"ע.

ב. ולולי דברי הגאונים י"ל עוד טעם אמאי עיירות המסופקות קרינן בהו מעיקר הדין ב"ד בלבד, והוא משום דמספק יש לנו להעמיד כל מקום על חזקתו

2. ומשמע שזהו מעיקר הדין ולא ממידת חסידות כדברי הגאונים. וזהו שכתב הר"ן בלשון פלוגתא, והרמב"ם ז"ל כתב וכו'.

3. וכן פסק השו"ע סי' תרפ"ח סעי' ד.

4. וכבר הקשה כן בספר לשון לימודים (או"ח ס"ס רמ"ג) בשם המרח"א בספר מקראי קדש (דף קמב סעיף ב) בדין עיירות המסופקות אם מוקפות חומה מימות יהושע בן נון, דקי"ל שקוראים ביום י"ד שהוא זמן קריאה לרוב העולם, והא קי"ל דכל קבוע כמחצה על מחצה דמי. ואולי מטעם זה כתב הר"ן בטעם השני שהביא, "ועוד שאפילו תאמר שהוא ספק שקול" וכו'. כלומר, אפי' תאמר דהוי קבוע וחשיב ספק שקול וליכא למיזל בתר רוב עיירות, מ"מ הווי ספקא דרבנן וכו'.

5. אבל ברשב"א ובר"ן בחולין (שם) מבואר דגם בדבר המעורב ואינו ניכר במקומו שייך דין קבוע (ועי' קונטרס דברי סופרים להג"ר אלחנן וסרמן זצ"ל סי' ה' ס"ק ל')

שלא היה מוקף חומה בבריאת העולם.⁶ ואפי' אם יש לו עכשיו חומה אלא דמספקא לן אם היא מימות יהושע בן נון, הא ילפינן מנגע דחזקה דמעיקרא עדיפא מחזקה דהשתא, כדאיתא בתוס' חולין (י, ב ד"ה ודילמא), דבית שהיה בו נגע והסגירו הכהן ואחר ימי ההסגר נמצא שחסר הנגע ואין בו כשיעור נגע טמא, כל אלו שנכנסו לבית בימי ההסגר אין מטהרים אותם למפרע, דמעמידים את הנגע על חזקתו דמעיקרא ואמרינן דרק עכשיו הוא שנחסר, ואע"ג דאיכא חזקה דהשתא שהנגע חסר. וזהו אחד מן התירוצים שנאמרו על קושית מהר"ש מקינון (בסוף ספר הכריתות סי' ר'), למה לא יאסר כל נחל בחרישה ובזריעה, דילמא נערפה בו עגלה ערופה וקעבר אלאו דלא יעבד בו ולא יזרע (דברים כא, ד), ובתר רובא ליכא למיזל כיוון דהוא קבוע וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי.⁷ (וצ"ע לגבי מקומות שעכשיו הם מוקפים, במה שהביא בזה השב שמעתתא שמעתא ג' פרק ה' במה שכתב שלחומרא אזלינן בתר השתא).

והר"ש מקינון עצמו ת"י דכיוון שאין הקבוע ניכר במקומו, לא אמרינן ביה כל קבוע וכו' ואזלינן בתר רובא, (וכנ"ל בריש הדברים). אבל י"ל עוד, דמעמידין כל מקום על חזקתו שבבריאת העולם היה מותר לעבוד בו. ואף דלפ"ז יצא שכל העולם יהיה מותר אף דבודאי יש בו איזה מקום שנערפה בו עגלה,⁸ מ"מ הא אזלינן בתר חזקה אף במקום שהחזקות סותרות זו את זו, כדמוכח גבי שני שבילין (כתובות כז, א).

ואולי יש לדחות, הואיל ולא היה דין חומה קודם יהושע בן נון, דמי לחזקה שלא נתבררה בשעתה, דלהרבה ראשונים לא אזלינן בתרה⁹ (עיי' תוס' חולין יא, א ד"ה

6. גם טעם זה (כמו הטעם הראשון שכתב הר"ן) לא שייך אלא לגבי עיירות שהספק בהן הוא על המציאות, האם היו מוקפות חומה בימות יהושע בן נון או לאו, דבזה י"ל העמידן על חזקתן שלא היו מוקפות חומה בבריאת העולם. אבל לגבי טבריא לא שייך לומר חזקה זו, שהרי ידוע לנו בודאי שכן היתה מוקפת חומה בימות יהושע, ורק אית לן לגבה ספקא דדינא אם דינה כפרזים או כמוקפים (עיי' הערה 1), ולזה לא מהניא חזקת אינה מוקפת מידי.

7. וראה גם נחל איתן עמ' רצא מה שכתב לדינא בחידושו של המהר"ש מקינון.

8. עיין סוטה מז. "משרבו הרוצחנין בטלה עגלה ערופה", אי"כ מוכח שוודאי היתה עגלה ערופה.

9. ולכאורה קשה, הרי חזקה שלא נתבררה בשעתה הוא באופן שגם אם היינו רוצים לברר הדבר בשעתו לא היינו יכולים לעשות כן, כגון בהמה שחייתה י"ב חודש ונשחטה ונמצאה טרפה, דמספקין אם נטרפה סמוך ללידתה או סמוך לשחיטתה (ונפ"מ לגבינות שנעשו מחלבה); דאף שברור לנו עתה שלא נולדה טרפה (שהרי חייתה לפנינו יותר מ"ב חודש), מ"מ אין מעמידים אותה על חזקת שאינה טרפה, כיון שחזקה זו לא נתבררה בשעתה אלא רק לאחר שחיתה כבר י"ב חודש (כמבואר בתוס' חולין יא, א ד"ה אתיא). אבל בעיירות המסופקות החזקה הרי היתה מבוררת בשעתה, דבזמן יהושע בן נון ידעו הכל אם עיר זו מוקפת חומה או לא, וא"כ לא דמיא הא אלא לחזקה שנתבררה בשעתה ורק לנן לא נודע הברור, דבזה כבר פסק הנודע ביהודה (מה"ק אהע"ז סי' ל"א) ועוד אחרונים דאזלי בתר

אתיא, ורשב"א ור"ן ורא"ש שם). ובמקום שלא נודע לנו שהיתה בו חומה מעולם י"ל עוד, דאין ספק חומה מוציא מידי ודאי פרוז. וכן בחתיכת בשר הנמצאת שהוכיחו התוס' (נדה יח, א ד"ה אחר הרוב) דשייך בה חזקת שאינה זבוחה. והיינו מפני שאין ספק שחיטה מוציא מידי ודאי אינה זבוחה. משא"כ בשתים שנתערבו, דאמרו במנחות (כג, א), "שחוטה אינה בטלה בנבלה", ומבואר שאין מעמידין אותן בחזקת שאינה זבוחה, דבזה א"א לומר אין ספק שחיטה מוציא מידי ודאי אינה זבוחה, שהרי ודאי היתה כאן שחיטה רק לא ידעין באיזו חתיכה. (וכעין זה כתב בשב שבעתא ש"ד פ"ב). אכן להסובר (הריטב"א מגילה יט, א ד"ה גרסין בירושלמי), דמי שאינו במקום ישוב כלל אינו קורא לא בי"ד ולא בט"ו לא שייך זה¹⁰.

ג. ומה שכתב הר"ן עוד דהווי ספק דרבנן ואזלינן לקולא, נחלק עליו בזה הטורי אבן ואמר דמסתבר דדברי קבלה כדברי תורה דמו וספיקם להחמיר¹¹. ולשיטה זו אולי יש לחלק בין קריאת היום שהיא מדברי קבלה לקריאת הלילה שהיא מדרבנן, ודלא כהרמב"ם הנ"ל שכתב שהעירות המסופקות חייבות מדינא לקרוא בשני הימים ובליניהן. א"נ י"ל דכל שחייב לקרות ביום מדברי קבלה חייבוהו לקרות בלילה מד"ס, כמו שכל המברך ברהמ"ז מספק דאורייתא

ה"ח"נ 1234567

החזקה, וכדמוכח מתוס' (חולין יא, ב ד"ה לר' מאיר) שכתבו דמעמידים בהמה בחזקת שלא ילדה אע"ג שלקחו אותה מנכרי ולא ראינו אותה עד היום ולא נתברר לפנינו מעולם שלא ילדה; ולא חשיב חזקה שלא נתבררה בשעתה, דהא נתבררה בשעתה רק אנו לא ידענו מן הברור. ואולי צ"ל כיון שעד ליהושע בן נון לא היתה משמעות לחומה, א"כ עדיין לא נולד הספק ולא היה לו שעה מבוררת.

10. שהרי אין כאן ודאי פרוז, דלפני שנתיישב המקום לא היה כאן שום חיוב לא דפרזים ולא דמוקפין, ורק משנתיישב חל שם אחד החיובים ואיננו יודעים איזה מהם, והוי שני הצדדים ספק. ונראה שכן הוא גם לפי מה שפסק הרמ"א (או"ח סי' תרפ"ח ס"ה): "ואם הוא במדבר או בספינה קורא ביום י"ד כמו רוב העולם". דצ"ע למה צריך הרמ"א לומר שחיובו בי"ד הוא מחמת דאזלי בתר רוב העולם, הרי המדבר עצמו הוא פרוז וחייב בו בי"ד מצד עצמו. ומבואר דהמדבר עצמו (וכן ים), אף דאיננו "מקום פטור" לענין קריאת המגילה, מ"מ אין לו זמן חיוב בפני עצמו, ודינו נקבע על פי רוב העולם (וגם דעה זו הובאה בריטב"א הנ"ל בסוף הדיבור). וא"כ י"ל דמקום שאיננו יודעים אם היה מוקף אי פעם או לא, אבל הרי ודאי גם לא היה מיושב בבריאת העולם, וא"כ לא שייך לומר בו שהיה פעם "ודאי" פרוז, דמקום שאינו מקום ישוב גם דין פרוז אין לו, כמבואר ברמ"א, אבל היה לו דין קריאה בי"ד.

11. וכ"כ הנצי"ב בהעמק שאלה (שאלתא ל"ה סק"ב) בדעת השאלות והבה"ג. וכ"כ בלחם חמודות בברכות (פ"א אות לא) וכ"כ בפרי תואר יו"ד (סי' קיז סק"ב) וע"ע משנ"ב סי' תרצב (סי' ק טז) וראה עוד בשו"ת תורת חסד (או"ח סי' לח אות ח) שכתב שגם דעת הרמב"ם שספק מדברי קבלה לחומרא ולכן קוראים בי"ד ובט"ו ואף צ"ל כן לדעת הגאונים, אלא שהם סוברים כהירושלמי (ריש מגילה הנ"ל) שאף בן כרך שקרא בי"ד יצא.